

EWA MAŁEK

MARY WOLLSTONECRAFT - PREKURSORKA RUCHU FEMINISTYCZNEGO

/W związku z książką Claire Tomalin, The Life and Death of Mary Wollstonecraft, London 1975, II wyd. /I wyd.1974/, Weidenfeld and Nicolson, ss. 318+23 ilustracje + 1 tabl. geneal./

Postać Mary Wollstonecraft nie jest dotąd znana polskiemu czytelnikowi. Nie poświęcono jej nie tylko osobnego artykułu, lecz nawet nie odnajdujemy jej biogramu w polskich encyklopediach. Wspominają o niej jedynie Stanisław Helsztyński¹ i Zofia Sinko². Wreszcie w historii literatury angielskiej George Sampsona³, która ukazała się w przekładzie na język polski odnajdujemy niespełna kilka zdań o M.W.

Mary Wollstonecraft w opinii zarówno współczesnych jak też historiografii uważana jest za najbardziej interesującą kobietę angielską XVIII stulecia. Na karty historii wpisała się w roku 1792, publikując "Vindication of the Rights of Woman"⁴. Książka ta wyprzedziła nieomal o całe stulecie ruch feministyczny w Europie. M. W. jest więc prekursorką walki o równe prawa dla kobiet. I ta strona jej działalności zasługiwała i zasługuje na szczególną uwagę biografów.

Natomiast współczesnych Mary bulwersowała swoim niekonwencjonalnym, a nawet skandalicznym życiem osobistym.

M. W. /1759-1797/ była drugim z kolei dzieckiem spośród sześciorga dzieci państwa Edwarda i Elżbiety Wollstonecraft. Cała ta liczna rodzina przenosiła się z farmy na farmę nigdzie nie zagrzewając dłużej miejsca, gdyż ojciec rodziny posiadając gusty i przywary właściciela ziemskiego, niestety nie posiadał wystarczającego majątku; poza tym okazał się niezbyt utalentowanym farmerem. Rodzice Mary byli klasyczną parą, tak później krytykowaną przez Mary, on wybuchowy tyran, ona nieśmiała, łagodna ofiara znosząca humory męża, zresztą ślepo zakochana w najstarszym synu. Mary odebrała typowe dla dziewcząt wykształcenie, tzn. bardzo skromne, podobnie jak większość wykształconych kobiet jej czasów była samoukiem.

Od wczesnego dzieciństwa żyła w przeświadczeniu, że jest niedoceniana i niekochana. Zazdrosna o starszego brata dążyła do usamodzielnienia i opuszczenia rodzinnego domu. Zanim zaczęła zarabiać na życie piórem pracowała w zawodach dostępnych dla kobiet w owych czasach. Najpierw była damą do towarzystwa, następnie wraz z siostrami i przyjaciółką otworzyła szkołę dla dziewcząt w Newington Green pod Londynem. /Newington Green była dzielnicą zamieszkałą przez dysydenckich intelektualistów/. Przedsięwzięcie to nie zakończyło się sukcesem. W tym czasie jednak Mary zadebiutowała pracą "Thoughts on the Education of Daughters" /1787/, wyd. przez J. Johnsona. Po nieudanym eksperymencie szkolnym Mary została zatrudniona jako guwernantka przez arystokratyczną rodzinę Kingsborough, jedną z najbogatszych w Irlandii. Mary, która bardzo krytycznym okiem patrzyła na leniwy i zbyt kowny styl życia eleganckiej Lady Kingsborough, wkrótce poróżniła się ze swoimi pracodawcami i wróciła do Londynu. Jeszcze w czasie pobytu w Irlandii Mary prowadziła korespondencję z wydawcą swej pierwszej książki Josephem Johnsonem, człowiekiem o liberalnych przekonaniach, patronem wielu początkujących pisarzy, który okazał się później jej oddanym i wiernym przyjacielem. Johnson obiecał opublikować jej następną książkę a pierwszą powieść "Mary, A Fiction" /1788/. Zachęcona tą obietnicą Mary powróciła do Londynu. Tutaj dzięki Johnsonowi znalazła się w kręgu liberalnych i radykalnych intelektualistów, do których należeli m. in. Henry Fuseli, Joseph Priestley, William Godwin, William Blake i Tomasz Paine. W tym okresie Mary W. rozpoczyna na serio swoją karierę literacką. Początki są skromne, Mary robi tłumaczenia i pisze recenzje do wydawanego przez Johnsona "Analitical Review". Wkrótce jednak nazwisko jej stało się znane, dzięki nowej książce "A Vindication of the Rights of Men"⁵. Była to polemika ze słynną książką Edwarda Burke "Reflections on the Revolution in France"⁶, w której autor poddał ostrej krytyce rewolucję francuską, opowiadając się za stopniowymi reformami a przeciwko gwałtownym przewrotom rewolucyjnym. Według jego koncepcji każda z klas społecznych

winna odgrywać taką rolę, jaką nakreśliła jej tradycja i kultura narodowa. Opowiedział się więc Burke za dotychczasowym porządkiem społecznym. Mary jako jedna z pierwszych pośpieszyła z odpowiedzią Burke'owi. Występowała w obronie zasad drogi gronu jej londyńskich przyjaciół-liberalnych reformatorów, zwolenników reformy parlamentarnej, dysydentów i wyznawców nowej filozofii Oświecenia, ale przede wszystkim stawała w obronie ciemiężonych warstw społeczeństwa. Była głęboko przejęta niedolą biedaków gnębionych przez skorumpowany rząd, wysokie podatki, prawa faworyzujące bogatych i stojące na straży ich własności. Oburzała się na Burke'a, iż jest nieczuły na cierpienia biednych a rozczuła się nad losem bogatych i utytułowanych. Zarzucała mu, że nie słucha głosu rozsądku, atakując prawa człowieka i marnuje swój talent opowiadając się po stronie niesprawiedliwości. Pisząc odpowiedź Burke'owi Mary zauważyła zbieżność pomiędzy położeniem części społeczeństwa, któremu odmawia się należnych mu praw a położeniem kobiet. W ten sposób narodził się pomysł napisania "A Vindication of the Rights of Woman" /1792/. Główną tezą książki jest twierdzenie, iż prawa człowieka a prawa kobiet to jedno i to samo. Kobiety tak samo jak mężczyźni mają prawo do wolności, a odmawianie im tych praw wpływa hamująco na postęp ludzkości. W kobiecie trzeba widzieć przede wszystkim człowieka, a dopiero potem przedstawicielkę odmiennej płci. Społeczeństwo popełnia niewybaczalny błąd, przeznaczając kobietom tylko role "domowych niewolnic" lub "ponętnych kochanek". Kobiety uwierzyły w swoją niższość intelektualną, uwierzyły, że są słabe i bezbronne i instynktownie szukają poparcia w silnym męskim protektorze. Ale jak twierdzi Mary, nawet w rolach żon i matek nie wypadają dobrze, ponieważ nie są do nich przygotowane ani fizycznie, ani umysłowo. Zaniedbania w edukacji - oto według Mary - główna przyczyna wszystkich nieszczęść kobiet. Gdyby od najwcześniejszych lat o wykształcenie dziewcząt dbano tak jak o edukację chłopców i starano się o ich prawidłowy rozwój nie tylko umysłowy ale i fizyczny - rozwinęłyby

takie same cechy charakteru, zdolności i talenty jak przedstawiciele rodzaju męskiego. Pragnęła, aby mężczyźni i kobiety żyli w prawdziwie demokratycznym partnerstwie, opartym na wzajemnym szacunku i przyjaźni. Jednakże zdawała sobie sprawę z tego, iż kobieta niedorównująca intelektualnie swojemu partnerowi nigdy nie wzbudzi u niego szacunku, stąd jej żądanie, aby kobietom dać taką edukację, która pozwoliłaby im stać się jednostkami przydatnymi w społeczeństwie. Chciała, aby stały się dobrymi, światłymi żonami i matkami, lub jeżeli pozostaną samotne, aby mogły zarabiać na życie w godny szacunku sposób. Uważała, że te najzdolniejsze powinny zdobywać zawody inne niż te tradycyjnie dostępne. Widziała kobiety w rolach lekarzy, businessmenów.

Mary nie ograniczała się do żądań lepszego wykształcenia dla kobiet. Uważała, iż kiedy osiągną intelektualną równość z mężczyznami, powinny otrzymać równość ekonomiczną i polityczną. Była zdania, chociaż przyznawała, że może to wywołać śmiech, że w przyszłości kobiety będą posiadały własną reprezentację i nie będą podlegać arbitralnym rządóm. Te sprawy traktowała pobieżnie wyjaśniając, iż zajmie się nimi dokładniej w dalszych tomach książki, których jednak nie napisała.

Książkę zadedykowała Talleyrandowi. Sprowokowało ją do tego przeczytanie napisanego przez Talleyranda zarysu projektowanego planu systemu edukacji, w świetle nowej konstytucji francuskiej, w którym Talleyrand twierdzi, że dziewczęta powinny pobierać nauki do 8 roku życia, a potem powinny pozostawać w domu, który już do końca życia miałby być głównym centrum ich zainteresowań i działalności. Oprócz dedykacji jako przedmowę dała list skierowany do Talleyranda, w którym starała się przekonać jego samego i jego rodaków, aby nie pozbawiali kobiet należnych im praw.

W roku 1792 książka była uważana za radykalną i rewolucyjną, ale co było ważniejsze, była nowa i oryginalna mimo, iż wiele z jej tez Mary zapożyczyła od innych autorów. O tym jak bardzo była nowatorska może świadczyć fakt, iż

upłynął prawie cały wiek zanim jej zasady znalazły zastosowanie, a kiedy feministki sformułowały swój program nie znalazł się w nim ani jeden punkt, którego by Mary nie przewidziała.

Jako sławna autorka dwóch wyżej wymienionych pozycji Mary wyjechała w r. 1792 do Francji, aby bliżej zapoznać się z dokonaniem Rewolucji Francuskiej. Okres francuski okazał się brzemienny dla jej życia. W czasie pobytu w Paryżu Mary styka się z terrorem i jej wiara oraz entuzjazm dla rewolucji ulega poważnemu zachwianiu. W tym czasie pisze "Historical and Moral View of the Origin and Progress of the French Revolution" /London, 1794/. W Paryżu poznaje przystojnego Amerykanina Gilberta Imleya. Związek z Imleyem skończył się dla Mary tragicznie. Imley rzucił ją, pozostawiając z córeczką Fanny Imley. Po dwóch nieudanych próbach samobójstwa Mary powróciła powoli do normalnego życia wśród dawnych przyjaciół. Jednym z nich był filozof William Godwin, z którym związała się bliżej. Zgodnie z przekonaniem miał to być związek wolny, jednakże gdy Mary przekonała się że jest w ciąży, zawarła związek małżeński z Godwinem w marcu 1797 roku. Fakt ten początkowo ukrywano. Małżeństwo okazało się bardzo szczęśliwe choć krótkotrwałe. W sierpniu tego samego roku Mary zmarła przy porodzie córki również Mary, późniejszej żony poety Shelley'a i autorki powieści gotyckiej "Frankenstein". Mary zmarła mając zaledwie 38 lat.

Mary i jej życie stało się wdzięcznym tematem dla biografów. Już w roku 1798, a więc w rok od śmierci Mary, William Godwin opublikował "Memoirs of the Author of A Vindication of the Rights of Woman"⁷, w którym w oparciu o zachowaną spuściznę i własne wspomnienia nakreślił jej sylwetkę. Tytuł nieco mylący miał podkreślać, że "pamiętnik" został napisany tak, jak by był autorstwa samej Mary. Pierwsza krytyczna biografia Mary pióra Elisabeth R. Pennell⁸ wyszła drukiem w Londynie w roku 1885. Spośród kilku biografii Mary Wollstonecraft, które ukazały się w XX wieku, na szczególną uwagę zasługuje książka prof. Ralpa Wardle'a⁹.

Jest to - jak dotąd, najbardziej gruntowne studium o życiu i twórczości Mary.

Najnowsza praca poświęcona Mary Wollstonecraft pióra Claire Tomalin podsumowuje dotychczasowe badania. Autorka wykorzystwała w zasadzie całość materiałów źródłowych i to nie tylko z archiwów angielskich i francuskich, ale także papiery rodziny Wollstonecraft, które znalazły się aż w Mitchell Library, Sydney w Australii. Równie imponująco przedstawia się wykorzystanie źródeł drukowanych. Należy tu wspomnieć, że korespondencja M.W., której część została opublikowana w różnych wydawnictwach, nadal czeka na opracowanie i wydanie w całości.

Biografia Tomalin pisana jest z myślą o szerszym czytelniku. Autorka nie wyodrębnia życiorysu Mary od jej twórczości, lecz pisze tak jak po prostu biegło życie jej bohaterki i jak kolejno powstawały jej dzieła. Jej biografia należy do gatunku "życie na tle epoki", ale w wypadku postaci Mary ona sama nakłada ten obowiązek na biografę. Każdy rozdział wprowadza nas w inne środowisko. Kolejno poznajemy typową średniozamożną rodzinę angielską z drugiej połowy XVIII stulecia, dysydentów z Newington Green, arystokratyczny dom rodziny Kingsborough, londyński krąg liberalnych i radykalnych intelektualistów, wreszcie międzynarodową grupę zwolenników Rewolucji Francuskiej skupiającą się wokół żyrondistów.

Claire Tomalin jest przede wszystkim zafascynowana indywidualnością M.W. i wiele miejsca poświęca analizie psychologicznej swojej bohaterki. Autorce udaje się nakreślić wizerunek Mary z jej wszystkimi wadami i zaletami. Poznajemy ambitną, impulsywną, często nawet despotyczną kobietę, pełną wiary w swoje zdolności intelektualne i siłę charakteru, dzięki którym zdobyła upragnioną samodzielność i sławę. Widzimy kobietę pełną wewnętrznych sprzeczności. Uczuciową idealistkę, która przekonana, iż w życiu należy kierować się pobudkami racjonalnymi, stara się żyć zgodnie z głoszonymi zasadami. W konfrontacji z życiem okazuje się to jednak zbyt trudne i stąd biorą się jej porażki i załamania.

Z kart książki wyłania się żywa kobieta bliska chyba rzeczywistej postaci. Na tym polega główna zasługa autorki, która po gruntownym studium Wardle'a potrafiła spojrzeć na M. W. na nowo i inaczej. Natomiast twórczości M. W. poświęca autorka stosunkowo mało miejsca. Nie przeprowadza analizy tej twórczości, jak jej poprzednicy, lecz ją jedynie szkicuje¹⁰. W końcowej części pracy autorka zajmując się skandalem, jaki wywołało opublikowanie "Memoirs" Godwina /kiedy przeważająca część opinii publicznej potępiała Mary i niewiele głosów występowało w jej obronie/, pominęła druk z r. 1803 broniący Mary¹¹. Ustalenie autorstwa tego druku, analiza treści oraz argumentacji tej apologetycznej publikacji zasługiwałoby z pewnością na osobne omówienie.

W sumie książka Tomalin w interesujący sposób przybliżyła czytelnikowi postać Mary Wollstonecraft, prekursorce ruchu feministycznego.

PRZYPISY

- 1 S. Helsztyński, Specimens of English poetry and prose, Warszawa 1952, Cz. II. Wiek XVI-XVIII, s. 166.
- 2 Z. Sinko, Powieść angielska XVIII w. a powieść polska 1764-1830, Warszawa 1961.
- 3 G. Sampson, Historia literatury angielskiej w zarysie, Warszawa 1967, s. 625-626 i 702.
- 4 Zob. najnowsze wydanie - M. Wollstonecraft, A Vindication of the Rights of Woman, edited with an Introduction by Miriam Brody Kramnick, Penguin Books /1975/.
- 5 M. Wollstonecraft, A Vindication of the Rights of Men in a Letter to the Right Honorable Edmund Burke occasioned by his Reflections on the Revolution in France, London. Printed for J. Johnson, MDCCXC, British Library.
- 6 Zob. najnowsze wydanie E. Burke, Reflections on the Revolution in France, edited by Conor Cruise O'Brien, Penguin Books /1973/.

- 7 Zob. ostatnie wydanie, W. Godwin, *Memoirs of Mary Wollstonecraft*. Edited with a Preface, Supplement, and Bibliographical Note by W. Clark Durant, London: Constable 1927.
- 8 E. R. Pennell, *Mary Wollstonecraft*, London 1885, ostatnie wydanie New York 1972.
- 9 R. Wardle, *Mary Wollstonecraft*, Kansas 1951.
- 10 Poza wyżej wymienionymi pracami spuścizna literacka Mary Wollstonecraft obejmuje: *Original Stories from Real Life, with conversations, calculated to regulate the affections, and form the mind to truth and goodness*. London 1788; *Letters Written During a short Residence in Sweden, Norway, and Denmark*, London, 1796; *Posthumous Works of the Author of a Vindication of the Rights of Woman*, 4 tomy /wydane przez Williama Godwina/, London 1798. Tom I i II zawiera powieść "The Wrongs of Woman, or Maria". Tom III i IV zawiera *Letters to Imlay*, korespondencję Mary z Joseph'em Johnsonem i "The Cave of Fancy", notatki do przygotowywanej pracy na temat opieki nad niemowlętami.
- 11 *A Defence of the Character and Conduct of the late Mary Wollstonecraft Godwin...*, London 1803, British Library. Na marginesach uwagi ręką właściciela książki Sir Charlesa Aldis.

REFLECTIONS ON MARY WOLLSTONECRAFT'S LIFE AND WORKS /BASED ON CLAIRE TOMALIN'S BIOGRAPHY/

Summary

Mary Wollstonecraft /1759-1797/ is thought to be the most interesting Englishwoman of the eighteenth century, both by her contemporaries and historiographers. She was the forerunner by approximately a century of the feminist movement in Europe. Until now, she has been almost unknown to the Polish reader as a popular figure. The paper presents not only a view of M. Wollstonecraft's life but also discusses the theses of her two most important works: "A Vindication of the Rights of Men" /1790/ i "A Vindication of the Rights of Woman" /1792/. The final part of the paper is devoted to the critical analyses of M. Wollstonecraft concentrating on the latest biography by C. Tomalin /1974/.